

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ БІБЛІОТЕКАРЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерій ГОРОВИЙ

Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці

Стаття торкається питання вдосконалення інформаційного забезпечення науки, зростаючого значення в цьому процесі бібліотечних працівників і підвищення їх іміджу як повноправних учасників здійснення наукових проектів.

Значення бібліотеки в науковій діяльності ніколи й ніким не спростовувалось. Адже системне, планомірне комплектування фондів, їх організація, налагодження інформаційно-довідкового обслуговування читачів, створення умов для їх високопродуктивної роботи в залах – все це завжди впливало і на строки виконання наукових розробок, і, певною мірою, на їх якість. У зв'язку з цим сформувався і певний імідж бібліотекаря (за винятком спеціальних бібліотекознавчих досліджень) як спеціаліста допоміжного, обслуговуючого. І таку оцінку внеску бібліотечних працівників у науку при традиційно існуючій її організації не можна було назвати несправедливою.

У той же час протягом останніх десятиріч, які супроводжувались особливо бурхливим розвитком технічного прогресу у всіх сферах людської діяльності, похідним від нього прискореним зростанням потоків нової інформації, і, відповідно, прискореним розвитком суспільства, організація наукових досліджень уже не може здійснюватись по-старому. В них зазнають змін структури, через які відбувається процес засвоєння інформації і управління нею. Серед таких структур, очевидно, все більшого значення набуватимуть бібліотеки. Звідси не важко спрогнозувати і напрям, у якому відбуватиметься і трансформація іміджу бібліотечного працівника.

Автору вже доводилось у виступі на міжнародній конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс» восени 2001 р. говорити про зростаюче значення бібліотечних закладів у інформаційному забезпеченні суспільних інститутів, суспільства в цілому, розвиток цього процесу до рівня інформаційно-аналітичного¹.

¹ Див. про це: *Горовий В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів в контексті впровадження електронних технологій // Міжнародна наукова конференція

Горовий Валерій Микитович, канд. філос. наук, заст. генерального директора НБУВ.

Воно зумовлене насамперед традиційною суспільною роллю бібліотек як центрів для нагромадження і збереження суспільно значущих масивів інформації. Крім того, якщо говорити в цілому про систему культурно-освітніх закладів, то саме в бібліотеках протягом останніх десятиріч спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів управління інформацією, введення її в активний суспільний обіг. Розвиток бібліотечних закладів усіх рівнів у цьому напрямі зумовлюється саме тим, що у свідомості усіх категорій користувачів протягом тривалого часу сформовано стереотип про те, що в бібліотеці є можливість не лише одержати необхідну інформацію, але й допомогу в тому, щоб зорієнтуватися в ній, знайти все потрібне для вдосконалення в тому чи іншому виді діяльності.

Бібліотеки у своїй роботі завжди спиралися на фонди, склади знань, у яких завжди «є щось» з основного набору запитів користувачів. Із уведенням в обіг електронної інформації, після зрушення з місця проблеми комп'ютерного оснащення великих і середніх бібліотек, фонди яких стали збагачуватися інформацією на електронних носіях, все частіше до бібліотечних закладів звертаються замовники електронної інформації тих чи інших відомств і організацій, оскільки навіть за наявності своїх спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур вони не можуть постійно збирати, структурувати великі масиви інформації за широким тематичним спектром.

Сказане вище стосується бібліотек усіх рівнів. Але насамперед у наш час зростає значення спеціальних, галузевих бібліотечних закладів. Адже саме їх працівники все більше, відповідно до зростаючих запитів, сприяють процесу вирішення конкретних народногосподарських проблем, прийнят-

«Бібліотечно-інформаційний сервіс». Матеріали секції «Технологія і організація бібліотечно-інформаційного обслуговування». – К.: НБУВ, 2001. – С. 3–7.

тю управлінських рішень, впровадженню здобутків науково-технічного прогресу в кожній із галузей суспільного життя.

І чи не найбільшою мірою це стосується системи наукових бібліотек, які сьогодні, процесом переходу до інформаційного суспільства все більше вмонтовуються безпосередньо у процес наукових досліджень у рамках реалізації авангардних проєктів, спрямованих на прискорення суспільного розвитку. Серед них на сьогодні видаються чи не найперспективнішими напрацювання, орієнтовані на формування соціополісів². При цьому зростаюче значення наукових бібліотек пов'язане не лише із місцезнаходженням таких закладів – біля найбільших наукових центрів, що, при збереженні донедавна інформації переважно на традиційних носіях, мало істотне значення. Важливо те, що наукові бібліотеки порівняно з більшістю інших, як правило, мають справу переважно із одним типом відвідувачів – науковцями, виробили оптимальні форми їх обслуговування традиційним ресурсом інформації. Структура фондів цих бібліотек переважно орієнтована на специфіку наукової роботи і, що теж суттєво, самі бібліотекарі донедавна виконували досить часто тією чи іншою мірою науково-допоміжну роботу у сфері пошуку, творення нового знання.

Отже, саме спеціалізовані наукові бібліотечні заклади мають найбільший внутрішній потенціал для виходу на якісно новий рівень роботи і безпосереднє включення у виконання конкретних наукових досліджень. При цьому йдеться не про підміну вузьких спеціалістів у тій чи іншій сфері наукових досліджень, а про максимально ефективну допомогу в пошуку, відборі, попередньому аналізі вихідної інформації із застосуванням найсучасніших методів роботи з нею, опанування якими забирає все більше часу у безпосередніх розробників наукових проєктів.

На останньому зупинимося детальніше. Зростаючі обсяги інформаційних потоків уже зараз потребують все більшого числа професій, пов'язаних із використанням систем пошуку, комп'ютерної обробки, аналізу інформаційних масивів. Спеціалісти в інформаційній сфері сьогодні вже мають справу зі складними процесами, що потребують високоінтелектуального втручання. І дублювання роботи працівників цієї сфери діяльності спеціалістами інших галузей з кожним днем стає все менш ефективним, низькопробним любительством. У той

же час залучення кваліфікованих, підготовлених для роботи в сучасних умовах бібліотечних працівників як повноправних учасників до конкретних наукових досліджень сприяє підвищенню ефективності цих досліджень, дає змогу зняти гостроту цілого ряду супутніх проблем.

Найперша з цих проблем пов'язана із необхідністю досягнути зростаючі обсяги інформації під особливим кутом зору: наукового аналізу, можливості їх використання як бази для нових наукових досліджень.

Сам факт стрімкого зростання цих обсягів потребує адекватної реакції: оновлення, вдосконалення методів її обробки і аналізу. Про гостроту цієї проблеми починаючи із 50-х, у 60-ті рр. і пізніше свідчила оцінка ситуації у наукових, науково-популярних публікаціях із мало не панічними формулюваннями про «лавиноподібне нарощення» інформації, інформаційний «вибух» тощо. Все це було відображенням об'єктивного процесу значного відставання засобів формалізації, аналізу інформації від темпів її зростання. Пізніше хвиля впровадження комп'ютерної техніки на певний час зняла з порядку денного проблему обробки нової інформації, проте лише на певний час. Комп'ютеризація у сфері обробки інформації підняла продуктивність роботи в трудомістких операціях, пов'язаних із її структуризацією, зберіганням і розповсюдженням, однак, про що вже йшлося, не зняла значення «людського фактора». Стосовно наукової діяльності, то в цілісному раніше процесі наукових досліджень відбір вихідної інформації у широкому розумінні, включаючи вихідні концепції, ідеї, методики, фактологічний матеріал, його структурування, адаптацію до найбільш продуктивного осмислення дослідниками – все це за трудомісткістю, рівнем докладання інтелектуального ресурсу переросло поняття підготовчої, допоміжної роботи. І чим швидше цей факт буде усвідомлений керівниками наукових проєктів, організаторами наукової роботи, тим швидше вузькі спеціалісти зможуть бути позбавлені необхідності час від часу виступати у невластивій їм функції малокваліфікованих інформаційних операторів і зосередитись на своїй професійній проблематиці.

Слід також зауважити, що об'єктивною реальністю сьогодні стала глобалізація з поступовим виходом на рівень постіндустріального, інформаційного суспільства все більшого числа держав. І тому наукова діяльність у нашій країні, як і в усіх інших, зазнає все більшого загальноцивілізаційного впливу і перебуває під дією відповідних конкурентних стимуляторів. При цьому одним із суттєвих

² Див.: Соціополіс: мета, модель, технологія // Україна: інтелект нації. – К.: Інтелект, 2000. – С. 476–478.

факторів успішної діяльності у сфері науки стає ефективність, все більш відчутна регламентація досліджень у часі. Відбір, аналіз інформації за темою досліджень – це завжди важлива складова наукової роботи, що забирає значну частину відведеного на них часу. Ефективність досліджень збільшується, коли цей час використовується продуктивно. Відповідно, нині зростає і роль спеціалістів на цій ділянці роботи.

Певною мірою із сказаним вище пов'язана ще одна обставина: в умовах ринкових відносин, конкуренції наукових продуктів їх розробники мають уявляти основні параметри конкурентноспроможності кінцевих результатів своєї роботи. Така інформація, як правило, перебуває за межами наукових інтересів вузьких спеціалістів і так само частіше стає предметом відбору і аналізу інформаційних працівників. Їх залучення до активної участі в наукових дослідженнях допоможе зняти наявні труднощі з засвоєння інформації при вирішенні наукових проблем на стику наук, де і зміст, і обсяги матеріалу стають дедалі важкодоступнішими для вузькогалузевих спеціалістів. Ще один аспект проблеми полягає в тому, що такого роду розробки нерідко обмежені реалізацією разового завдання і не стають початком постійного співробітництва представників різних галузей науки. Тому для вузьких спеціалістів вивчати всю систему базової інформації у суміжній галузі для виконання такої теми досліджень є непродуктивним. І в такому разі так само залучення інформаційних спеціалістів видається за найбільш доцільне.

Серед інших можна вказати на ще одну проблему в системі інформаційного забезпечення наукової діяльності і – ширше – суспільного розвитку в цілому. Вона пов'язана із особливістю нинішнього періоду наукової діяльності в нашій країні. Ця діяльність характеризується, як правило, веденням вузькоспеціальних наукових досліджень. Неповне використання наукового потенціалу країни зумовлене насамперед економічними та деякими іншими причинами. Однак для розгляду нашої теми важливою є також та обставина, що такі дослідження хоча й «підтягують» певною мірою розвиток інформаційного базису науки до сучасного рівня, але лише певною мірою. І що проблему різко вираженої нерівномірності розвитку інформаційного забезпечення науки можна кваліфікувати не лише як суттєву сьогодні, але й як таку, що обіцяє неприємні наслідки в недалекому майбутньому.

Адже, по-перше, в силу складних економічних реалій у нашій країні напрямів наукових досліджень, що перебувають у розвитку, сприяючи зрос-

танню масивів супровідної інформації, небагато. В цілому такі масиви не впливають відчутно на зростання загального інформаційного базису науки, загального інформаційного базису суспільства. Водночас, інформаційний базис є основою розвитку, за визначенням академіка О. С. Онищенка, «стратегічним ресурсом держави»³. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, випадання із числа розвинених країн.

Крім того, відставання у розвитку нині недостатньо розроблюваного інформаційного базису наукових досліджень при розширенні тематики цих досліджень ставитиме вітчизняних учених у явно нерівноправне становище із конкуруючими колегами за рубежом.

По-друге, дуже нерівномірний сьогоднішній розвиток інформаційного базису наукових досліджень з провалами у тих секторах, що не мають сьогодні фінансування, негативно впливає на розвиток науки в цілому, оскільки при цьому не мають розвитку, а інколи й просто руйнуються внутрішні зв'язки в глибинній структурі інформаційного базису суспільства. У процесі трансформацій цей негативний фактор бумерангом відбиватиметься на якості інформаційного забезпечення нових, перспективних досліджень.

По-третє, через цілий ряд причин (мовних, технологічних, часових, матеріальних тощо) сучасні наукові дослідження ґрунтуються, як правило, на новій інформації. При цьому поза науковим обігом залишаються значні пласти наукової інформації, набуті попередніми поколіннями і розміщені в бібліотечних фондах, а отже, вони не можуть сприяти розвитку науки і, що набуває особливої актуальності, нашому утвердженню в глобальному інформаційному просторі.

Проте, гострота проблеми нерівномірного розвитку інформаційного базису наукових досліджень значною мірою може бути зменшена вже сьогодні науковими бібліотеками навіть з наявними технічними можливостями, з невеликими, на сьогодні реальними, обсягами додаткового фінансування.

Для цього, виходячи з аналізу проблем розвитку інформаційного базису вітчизняної науки, необхідно організувати введення в обіг наукової інформації, що зберігається в бібліотечних фондах, і разом із цим продуктивно використовуючи вже

³ Див. про це: Звіт про міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 1. – С. 3.

наявні структури, такі, як електронні бібліотеки, комп'ютерні центри тощо, посилити в провідних наукових бібліотечних закладах роботу зі структуризації нової, в т. ч. зарубіжної, інформації, що розповсюджується в електронному вигляді. Робота в цьому напрямі може стати першими кроками у використанні переваг глобального інформаційного простору.

Взагалі, комплекс проблем, пов'язаний із інформаційним забезпеченням, інформаційним супроводом процесу наукових досліджень (а якщо брати ширше, то і управлінської, і всіх інших сучасних форм людської діяльності), далеко не обмежується згаданим. Проте і сказане вище, очевидно, переконує про зростаюче значення і діяльності з інформаційного забезпечення науки, і спеціалістів, що нею займаються. Більше того, можна із значною долею ймовірності прогнозувати, що в майбутньому інформаційному суспільстві спеціалісти, які працюють з інформацією, посядуть одне з провідних місць у суспільному поділі праці.

Якщо ж повернутися в сьогодення, то можна констатувати певною мірою парадоксальний факт: незважаючи на те, що в наукових дослідженнях, як і в інших сферах суспільної діяльності, потреба в інформаційному забезпеченні збільшується, що спеціалісти в даній сфері діяльності є у бібліотечних закладах, однак справжньої їх затребуваності все ще не відчувається.

Адже сьогодні навряд чи хто-небудь зможе навести приклад рівноправної участі інформаційно-аналітичних структур бібліотеки в реалізації якогось наукового проекту, рівноправності не лише рольової, але й справедливої у смислі фінансовому. Та й саме залучення до такої роботи найчастіше якщо й здійснюється, то лише на рівні довідково-бібліографічному. Нові можливості співпраці лишаються поза увагою при все ще традиційній організації досліджень. Проте, слід також зазначити, що ініціативи бракує також і з іншої сторони. В бібліотечних закладах, у свою чергу, в зародковому стані перебуває рекламна робота, інформаційний менеджмент.

Звичайно ж, незадовільний стан справ у налагодженні сучасного співробітництва працівників наукових бібліотек із партнерами-науковцями значною мірою зумовлений тим, що протягом багатьох років як бібліотечні заклади, так і сама наука фінансуються за залишковим принципом. Але не лише в цьому полягають причини, що заважають формуванню сучасного іміджу бібліотечного працівника.

Незважаючи на дедалі відчутнішу суспільну потребу еволюції інформаційної функції бібліотеч-

них закладів із обслуговуючої, допоміжної у наукових дослідженнях в основну, рівноправну, з відповідною зміною іміджу інформаційних працівників, навіть у середовищі самих бібліотечних спеціалістів ще досить повільно відбувається процес усвідомлення своєї нової якості і тих завдань, що постають перед ними.

Йдеться не лише про фіксацію традиційних поглядів на забезпечення наукового пізнання науковою бібліотекою через створення комфортного інформаційного середовища як результату аналітико-синтетичної обробки переважно поточної інформації.

Сьогодні в бібліотекознавчій теорії вже зафіксований той факт, що «глобальна інформатизація... висунула бібліотеки в ряд найважливіших, з погляду задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування та поширення інформаційних ресурсів», що «в майбутньому бібліотеки мають активізувати розвиток інформаційних функцій, стати універсальними інформаційними центрами», забезпечувати «вільний і необмежений доступ до інформації всім членам суспільства», що «роль бібліотек у виробничій, науковій, освітній ділянках, в розвитку демократії та ринкових відносин посилюється»⁴. Усі ці викладки, сформульовані в результаті вивчення процесів взаємовідносин наукових бібліотек із науковими установами, підводять до наступних кроків, спрямованих на конкретні заходи для утвердження нової ролі бібліотечних інформаційних працівників у науковій діяльності. І сьогодні вже не достатньо зводити роль наукової роботи в бібліотечних закладах до «теоретичного осмислення процесів інформатизації книгозбирень», а організаційні заходи – до розширених засідань та семінарів зацікавлених тією чи іншою мірою сторін.

Сьогодні, спираючись на набутий практичний досвід успішного співробітництва наукових бібліотек із закладами науки (а про це можна говорити і на підставі аналізу роботи з перетворення НБУВ на науковий центр із системою наукових, науково-інформаційних підрозділів, і на підставі вдосконалення практики спільної діяльності з науковими центрами інших наукових бібліотек), можемо констатувати, що і в наших умовах така співдружність перспективна.

Повертаючись до питання про еволюцію іміджу бібліотечного працівника, доцільно зауважити, що все, викладене вище, відбиває лише наявну тенден-

⁴ Немошкаленко В. В. Інформаційне забезпечення української науки // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 1. – С. 7.

цію у суспільних перетвореннях. Реальний же імідж бібліотечного працівника в науковій бібліотеці буде змінюватися відповідно до його реального внеску у наукову діяльність. Нові реалії висувають нові професійні вимоги до цього працівника. Він має бути озброєним всіма сучасними технологіями використання необхідних технічних засобів для обробки, зберігання і доставки замовникам необхідної інформації, уміти вести її глобальний пошук, адаптувати її відповідно до потреб аналітиків, знати закономірності розвитку наукових досліджень у галузях, над проблемами яких ведеться робота, здійснювати глибоку структурування використаного в науковій роботі матеріалу до рівня ідей,

аргументів, доказів. Інформаційно-аналітичний продукт відповідних підрозділів бібліотек має відповідати рівню наукових досліджень.

Вимоги до представників нової категорії бібліотечних працівників будуть уточнюватись і підвищуватись. Разом із становленням їхнього іміджу. Разом із зростаючим розумінням і в середовищі науковців, і в середовищі всіх інших користувачів інформаційно-аналітичною продукцією і послугами бібліотечних закладів, разом із зростаючим розумінням значення цих закладів у здійснюваних суспільних перетвореннях у владних структурах, разом із їх відповідною реакцією.

Ирина ПИЛКО

Технологическая составляющая библиотечного образования

Викладено основні напрями технологізації професійної освіти, орієнтованої на формування технологічного менталітету майбутнього бібліотечного фахівця. Охарактеризовано дидактичний потенціал технологічного підходу до бібліотечної діяльності. Запропоновано використання гнучкої технології проблемно-модульного навчання при розробці педагогічної технології бібліотечної освіти, що зумовлено впровадженням сучасних інформаційних технологій у бібліотечну практику.

Глобальная тенденция диверсификации профессионального образования, самостоятельность учебных заведений в определении профиля подготовки (номенклатура специальностей и специализаций) и содержания обучения (наполнение учебных планов и программ) обострили проблему поиска концептуальных основ профессионализации библиотечных кадров на различных ее уровнях: профориентации, профессионального обучения, повышения квалификации.

В качестве возможной «идеологической» платформы общенаучной и специальной подготовки библиотечных кадров XXI века может рассматриваться, на наш взгляд, концепция технологизации непрерывного библиотечного образования. Она ориентирована на формирование профессиональной компетентности специалиста. Компетентность определяется профессиональной педагогикой как углубленное знание предмета или освоенное умение, состояние адекватного выполнения задачи. Вклю-

чая в себя содержательный и процессуальный компоненты, компетентность является выражением дидактической триады «знание – умение – навыки». Ее характеризуют следующие атрибутивные свойства, принципиальные для диагностики технологической подготовки специалиста:

- *мобильность знания.* Компетентность как способность к актуальному выполнению деятельности предполагает постоянное обновление знания, владение новой информацией для успешного решения профессиональных задач в данное время и в данных условиях;
- *гибкость метода.* Компетентный специалист не только понимает существо проблемы, но и способен решить ее практически, применяя адекватный ситуации метод;
- *критичность мышления.* Компетентность характеризуется способностью выбирать оптимальное решение среди множества альтернатив, подвергать сомнению и аргументированно отвергать эффективные, но не эффективные решения [2, с. 6–7].

Дидактический эффект технологического подхода вытекает из самой природы технологического зна-

Пілко Ірина Семенівна, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри технології документальних комунікацій Кемеровської державної академії культури та мистецтв.